

Opowieści niesamowite ze świata kruków

Bernd Heinrich, *Umysł kruka. Badania i przygody w świecie wilczych ptaków*, tłum. M. Szczubiałka, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2018, ss. 504.

Kruki są fascynującym obiektem badań i niezwykle ważnymi zwierzętami pojawiającymi się w kulturach i tradycjach różnych społeczności. Ptaki te kojarzone są zazwyczaj z łowcami, takimi jak wilki i mężczyźni. To zestawienie dotyczące polowania jest niezwykle starym spojrzeniem na współdziałanie tych trzech gatunków. Często ptaki te przedstawiane są jako prorocy, oszuści, niszczycciele, twórcy lub błazny. Odyn, władca nordyckich bogów, trzymał dwa wilki u boku i kruka na każdym ramieniu, Wikingowie postrzegali kruki jako wróżbę zwycięstwa, a Inuici do dziś wierzą, że kruki pomagają im polować. Zne są również dziwne zachowania tych ptaków, jak ślizganie się po śniegu, latanie do góry nogami, zwisanie z gałęzi, bitwy toczone przy użyciu wilczych ogonów i kamieni. Mark Pavelka, który badał kruki dla U.S. Fish and Wildlife Service, stwierdził, że możemy odrzucić 90 pro-

cent historii, które opisują zaskakujące zachowania zwierząt, lecz w przypadku kruków wszystko jest możliwe.

Po 19 latach od pierwszego wydania książki Berndta Heinricha *Mind of the Raven: Investigations and Adventures with Wolf-Birds* ukazało się jej polskie tłumaczenie. Pozycja ta zawiera w sobie opisy obserwacji i eksperymentów przeprowadzonych w celu zbadania sposobu myślenia i zachowania kruków zamieszkałych w stanach Maine i Vermont. W *Umyśle kruka*, w 29 rozdziałach, Autor przedstawia różnorodne zachowania tych ptaków i opowiada o nich, jako obdarzonych nieprzeciętną inteligencją, która mimo niemożliwości porównania jej z ludzką, pozostaje niepodważalna. Heinrich przedstawia kruki jako planujące i czujące istoty, które wykorzystują swoje zdolności umysłowe do osiągnięcia odległych celów.

Berndt Heinrich jest emerytowanym profesorem na wydziale biologii na Uniwersytecie w Vermont oraz autorem wielu książek na temat zachowań zwierząt, ekologii i ewolucji przyrody. Jego najważniejsze badania dotyczą fizjologii i zachowań owadów oraz ptaków. Napisał kilkanaście książek, związanych głównie z jego bada-

niami nad fizjologicznymi i behawioralnymi adaptacjami zwierząt do ich środowiska. Poza pozycjami naukowymi pisze także książki popularnonaukowe, które zawierają jego osobiste refleksje na temat zachowań kruków i owadów. Jest też autorem publikacji opisującej naturalną historię biegania, w której twierdzi, że zdolność człowieka do długodystansowych biegów jest adaptacją podobną do nabytych umiejętności biegania u innych zwierząt. Heinrich spędzał wiele czasu z krukami, starając się przedstawić możliwie pełny obraz życia i zachowań tych zwierząt. Prowadził badania ptaków przez 16 lat, ale już jako chłopiec opiekował się wroną, a jako student trzywał w mieszkaniu dwa oswojone kruki. Również później, w trakcie swojej pracy badawczej opiekował się ptakami, które wykradał z gniazd. Obserwował je zatem zarówno w sztucznym, jak i naturalnym środowisku, studiując ich codzienne czynności, a przy okazji malując żywy obraz ich świata.

Kruk zwyczajny, *Corvus corax*, jest największym przedstawicielem krukowatych na świecie. Jako jedyny ptak zamieszkuje niemalże wszystkie rejony kuli ziemskiej i wykazuje olbrzymią zdolność przystosowania się do środo-

wiska. Heinrich uważa, że kruki, podobnie jak ludzie, zachowują się spontanicznie a ich zachowanie rozwija się w miarę rozwiązywania kolejnych problemów. Autor *Umysłu kruka* postanowił sprawdzić ich inteligencję. Założył, że jeśli ptak zdoła wymyślić, jak zdobyć jedzenie w procesie składającym się z 10 kolejnych kroków, bez długiego okresu prób i błędów, może to wskazywać na jego inteligencję. Ten eksperyment pozwolił Heinrichowi ograniczyć możliwości powstania przypadkowej szansy na powodzenie testu lub zakodowania tego nienaturalnego zachowania. Szybko okazało się, że kruki są w stanie wykonać to działanie.

Heinrich podejrzewał, że zachowanie ptaków, które nie było poprzedzone próbami ani nauką, musiało być wynikiem umiejętności planowania. Doszedł do wniosku, że kruki bez wstępnego przygotowania potrafią sobie wyobrazić, jak inne zwierzęta i przedmioty będą reagować na ich działania. Potrafią schować jedzenie na później, lecz gdy zauważą, że inny ptak je obserwuje, udają, że ukrywają pokarm w innym miejscu. *Corvus corax* biorą pod uwagę to, że mogą być obserwowane, nawet jeśli nie widzą innych zwierząt, a jedynie je słyszą. Te rezultaty badań sugerują,

że kruki mogą uogólniać na podstawie własnych doświadczeń percepcyjnych, by wnioskować o możliwości bycia widzianymi.

W *Umyśle kruka* Autor stara się też rozwikłać zagadkę współwystępowania kruków i wilków. Heinrich uważa, że wilki mogą mieć wpływ na przetrwanie ptaków. Podczas wyprawy do parku w Yellowstone, biolog obserwował udział kruków w polowaniach wilków. Zauważył, że kruki przybywają na miejsce, gdzie zostało zabite zwierzę i natychmiast zaczynają żerować. Zaskakującym spostrzeżeniem jednak okazało się to, że nie pożywiają się tam, gdzie wilków nie ma. Heinrich zauważył, że tworzy to stały wzorzec – kruki wybierają przebywanie z wilkami. Wysznuł teorię, że ptaki te ewoluowały wraz z wilkami w mutualizmie, który zapewnia im specyficzne poczucie komfortu i bezpieczeństwa. Kruki, jak tłumaczy Autor, potrzebują wilków z powodu ich umiejętności zabijania większej zwierzyny oraz ich zręczności w otwieraniu zwłok, których ptaki nie są w stanie same rozerwać. Podobnie badający wilki zauważają, że ssaki te potrzebują kruków, które je informują o potencjalnych źródłach pokarmu i ostrzegają przed niebezpieczeństwem.

Kruki wykazują dużą elastyczność w koegzystencji z innymi gatunkami i współżyciu z nimi w zażyłych relacjach. W swojej książce Heinrich opisuje spotkania z osobami, które mieszkają z krukami. Okazuje się, że ptaki potrafią żyć w pełnej zgodzie z ludźmi, obdarzając ich czułością, jaką zazwyczaj wykazują w stosunku do bliskich ich przedstawicielom tego samego gatunku. Biologa mocno interesowały takie przypadki, ponieważ kruki są znane ze swoich niszczyielskich zachowań. Zwierzęta te są w stanie zniszczyć niemalże każdy przedmiot i znajdują w tym wielką przyjemność. Jedną z ciekawszych opowieści jest opis wizyty u niemieckiego lekarza i jego kruka Jakoba. Ten oswojony kruk żył bez klatki w mieszkaniu i mógł poruszać się po nim bez żadnych ograniczeń. Ku zaskoczeniu biologa, okazało się, że Jakob niszczy tylko podsunięte mu papierowe obiekty, jak kartony bądź gazety i pozostawia nietknięte przedmioty znajdujące się w mieszkaniu. Kruk spożywał posiłki z rodziną, oglądał z nią telewizję, kąpał się i domagał się pieszczot. Jego wyjątkową ciekawość budziły tylko przedmioty, których wcześniej nie znał (np. domagał się wiecznego pióra badacza).

Nie demolował mieszkania, ponieważ nie interesowały go rzeczy już znane. Heinrich podsumował to zachowanie twierdząc, że ciekawość drapieżnych ptaków jest „ich znakiem firmowym”, który prawdopodobnie jest źródłem ich olbrzymich możliwości rozwoju.

W książce opisanych jest wiele ciekawych relacji z obserwacji i eksperymentów. Mimo iż opowieść Heinricha rozwija się bardzo powoli, ponieważ Autor dokładnie przedstawia swoje wielogodzinne oczekiwania na to, aż coś się wydarzy, ostatecznie tworzy znakomicie skomponowaną całość. W zrównoważony sposób opisuje eksperymenty naukowe i liczne zabawne sytuacje związane z krukami. Czasami w trakcie lektury wydawało mi się, że kreowany anegdotyczny obraz ptaka podtrzymuje historyczny stereotyp przebiegłego i drapieżnego stworzenia. Na następnych stronach znajdowałam jednak metodyczny opis zachowań *Corvus corax*, poparty doświadczeniami i wnikliwymi obserwacjami. Najciekawsze rozważania znajdują się w ostatnich rozdziałach książki, gdy refleksje Autora stają się bardzo głębokie. Po starannym udokumentowaniu zachowań i inteligencji kruków w poprzednich częściach książki, zbiera swoje obser-

wacje i zastanawia się nad ewolucją, świadomością i inteligencją. Jednym z ostatnich opisanych zagadnień są rozważania Heinricha nad świadomością kruków, delfinów i małp, która wydaje mu się wyjątkowo podobna do ludzkiej. Badacz popiera te myśli argumentami o umiejętności przewidywania różnych sytuacji i możliwości „tworzenia wspomnień” przez te gatunki.

Czytelnik zainteresowany zachowaniem kruków jest zmuszony, by zastanawiać się, co dzieje się w głowach tych wspaniałych ptaków i czy można im przypisać zdolność do posiadania stanów mentalnych: wierzeń, intencji, pragnień bądź wiedzy, które są różne od jego własnych. Musi też przyjąć, że zachowania kruków nie są instynktowne czy przypadkowe. Kiedyś uważano, że rozmiar mózgu w stosunku do wielkości ciała jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na inteligentne zachowania zwierząt. Ponadto ptaki nie posiadają neokorteksu (kory nowej), która u ssaków jest niezbędna dla zachowań poznawczych. W tej perspektywie inteligencja ptaków musiała budzić wątpliwość. Zakładano, że tylko ludzie są poznawczo i emocjonalnie zdolni do posiadania inteligentnych umysłów,

które są zwieńczeniem ewolucji. Jednak kruki są zaskakująco inteligentne: tworzą i używają narzędzi do zdobywania pożywienia; potrafią uchwycić abstrakcyjne pojęcia, wykorzystują wyobraźnię i układają strategiczne plany. Obecne badania nad zachowaniem kruków wskazują na ich świadome działania i odnajdywanie się w różnych sytuacjach społecznych.

Badania Heinricha pokazują, jak przemyślane mogą być eksperymenty i jak uważne obserwacje mogą rozszerzyć badanie umysłu i inteligencji na inne gatunki niż naczelnne. Uświadamiamy sobie, że stawianie ostrej granicy między ludźmi a innymi zwierzętami musi się skończyć, jeśli zbierane dane porównawcze dotyczące innych gatunków wskazują na wielką ilość podobieństw między nami. W badaniu inteligencji zwierząt nadaliliśmy przywileje naczelnym i zignorowaliśmy ptaki umieszczone na samym szczycie innego drzewa ewolucyjnego. Teraz odkrywamy, że kruki są bardziej inteligentne niż sądziliśmy. Wiemy też, że odczuwają emocje takie jak smutek bądź radość. Należy więc porzucić myśl o wyjątkowości inteligencji ludzi, opartą na uprzedzeniach, które w świetle nowoczesnych badań wydają się nieuzasadnione. Na-

leży się też zastanowić, czy sposób, w jaki traktujemy inne gatunki, jest usprawiedliwiony? Czy nie powinniśmy traktować inteligencji jako cechy wspólnej wszystkich zwierząt? Taka otwartość zapewne pozwoli zrozumieć nam nie tylko światy innych żyjących stworzeń, lecz prawdopodobnie również nas samych. Może uda się nam wyjaśnić pochodzenie naszej inteligencji, jej ograniczenia, rozwój, a może nawet kierunek, w którym ten rozwój zmierza.

Wiele się można nauczyć z tej książki. Nie tylko o krukach, lecz także o sposobach planowania i wykonywania eksperymentów. Autor dokładnie opisuje swoje działania. Momentami jednak jego intencje są trudne do odczytania, ponieważ stara się zbyt szczegółowo przybliżyć czytelnikowi swoje badania, co niekiedy jest zabiegiem zbyt technicznym i męczącym. Mimo tego, w przeważającej części, jego entuzjazm jest tak wielki, że nawet niezainteresowany ptakami czytelnik nie zostanie wobec tej książki obojętny. Osia *Umysłu kruka* jest miłość i szacunek Heinricha do tych skomplikowanych i fascynujących ptaków. Każde nowe odkrycie i wgląd w ich zachowanie jest ekscytujące i tak jak obiecuje tytuł, czytelnik otrzymuje wgląd w umysł

tych wspaniałych stworzeń. Bernd z naukowym opisem świata przy-
Heinrich łączy prozę opowieści rody.

ANNA SAROSIEK